

Csesznokné Kukucska Katalin

TANÍTÓK ÉS TANÍTÓKÉPZÉS HEVES VÁRMEGYÉBEN A XVIII–XIX. SZÁZADBAN

Az 1770-es években, a falvakban és mezővárosokban működő elemi népiskolák az egyház felügyelete alatt működtek. Ezeket triviális (alsófokú) iskolának nevezték. Viszont létesítőjük és fenntartójuk más volt, a falvakban a katolikus hitközség, a mezővárosokban pedig a városi tanács.

Az alsófokú iskolákban, mint a két helyen, a kántor tanított a katekizmuskönyvekből, és anyanyelven. Ő viszont egyházi alkalmazott volt.

„Az iskola mind a falvakban, mind a mezővárosokban a plébános irányítása és közvetlen felügyelete alatt állt, míg az ellenőrzést az egyházi felettes hatóság, a kerületi esperes, felsőfokon az esperes gyakorolta. Barkóczy püspök 1749. évi statútuma szerint a kántortanítót – iskolamestert – a hitközség feje a plébános fogadja fel, alkalmazásához az esperes hozzájárulása szükséges, a felfogadott tanító pedig köteles letenni a tridenti zsinaton előírt hitvallást.”¹

Természetesen a városokban is működtek iskolák.

„A falusi iskoláknál sokkal nagyobb jelentőségre emelkedtek a városi iskolák. Ez az iskolatípus már nem áll teljesen az egyház rendelkezése alatt. Az eddig felkutatott, illetőleg rendelkezésre álló hiteles feljegyzések a heves vármegyei városi iskolák közül háromnak az emlékét őrizték meg. Ez a három iskola Egerben, Gyöngyösön és Pásztón működött. A városokban a nőnevelésre is nagy gondot fordítottak. Ez a feladata túlnyomó részben apácákra volt bízva. A vármegyében apácza-iskolák valószínűleg csak Egerben és Gyöngyösön voltak.”²

A vármegyében szinte mindenhol volt iskola, viszont túlszűfoltak voltak, és nagyon gyakran előfordult, hogy több száz gyerekre egyetlen tanító jutott.

Azonban arról sem szabad elfeledkezni, hogy a tanító személyének megléte nem jelentette, hogy az adott helységben ténylegesen oktatás folyt.

Az oktatást az is hátrányosan befolyásolta, hogy nem volt iskola helység – ritka kivétellel –, így az a tanító otthonában folyt, amely jó esetben 1 szoba, konyha és pár mellékhelységből állt. Az 1767-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyv oldalairól a következők olvashatók ki.

„A megye területén a tanító több községben saját szobájában tanított, pl. Besenyőn, Makláron, Demjénben, Farmoson, Tiszanánán, Csehiben, Váraszón, Recskén, Nagyiványon, Verpeléten stb. A szoláti iskolamester háza közel állt az összedőléshez, benne sem veszély nélkül lakni, sem pedig a gyermekeket taníta-

¹ Soós Imre: Mezővárosi normaiskolák az egri egyházmegyében 1779-től 1845-ig. In: Tanulmányok Heves megye történetéből 11. Eger, 1992. 11.

² Magyarország vármegyéi és városai. Heves vármegye. Szerkesztette: Dr. Borovszky Samu. Bp. 1902. 294. (a továbbiakban: *Borovszky*, 1902.)

ni nem lehetett. A falvak döntő többségében düledező, elhagyatott állapotban voltak, szűkösek, nedvesek, esőtől átjártak, nyirkosak.”³

A tantermek felszereltségéről nem esik szó, egészen biztos, hogy nagyon hiányos lehetett, de az osztott iskola sem volt jellemző, éppen úgy, ahogy a koedukált sem. S vajon kik tanítottak, milyen volt a felkészültségük?

„Mivel tanítóképzés ekkor még nem volt, a falvak onnan vették a tanítót, ahonnan éppen tudták. Feltehető, hogy jobbágysorból, esetleg a városi polgárság köréből kerültek ki. A legtöbbször csak elemi iskolai végzettsége lehetett. A középiskolát járt tanítók között is sok volt, aki csak a gimnázium alsó négy osztályának (grammatikának) valamelyikét végezte el. Befejezetlen műveltségű fiatal emberek, akiknek legtöbbször csak azzal a készülettel lépett pályára – s ez volt a jobbik eset –, melyet mint segédtanító gyakorlatai után szerzett. Ezek a vékonyan képzett tanítók mindenféle pedagógiai, módszertani felkészültséget nélkülöztek. A domoszlói anyahelységben az iskolamestert a gyermekek tanításában a sekrestyés helyettesítette, mivel a lakosok inkább hozzá küldték kicsinyeiket, mint a tanítóhoz. Dormándon, Füzesabony leányegyházában, 1967-ben nem találunk iskolamestert. Helyét a gyermekek tanításában a harangozó töltötte be. Nem egy esetben a tanító magatartása súlyos kifogás alá esett; a falu ismert alakja volt a kicsapongó természetű, iszákos kántor, mint pl. Debrőn, Dormándon, Sarudon, Tiszaörsön stb.”⁴

Mivel Heves vármegye egyes járásaiban az elnéptelenedés miatt idegeneket is betelepítettek, ezért ebben a megyében nagyon gyakran németül és szlovákul is beszéltek a tanítók. Volt olyan település, ahol kezdetben két nyelven folyt az oktatás, erről egy másik tanulmányomban már részletesebben szóltam.

A tanító egy személyben volt kántor, legtöbbször pedig jegyző is. Gróf Zichy Ferenc győri püspök saját egyházmegyéinek jellemzése Heves megyére is érvényes. „Az iskolamesterek legtöbb helyen a falusi jegyzők tisztét is viselik. Innen van, hogy sokszor nem csak több óráig, hanem több napon át a bíró vagy a község házában, vagy távoli helységeken írásmunkával, körözüvények kihirdetésével, számadások készítésével és átvizsgálásával foglalkoznak, egyházi kötelességeiket (ti. mint kántorok) elhanyagolják, az iskolákra kevés, vagy éppen semmi gondot sem fordítottak, s a jobbágyokkal való tivornyázásra és kicsapongásra alkalmat találnak.”⁵

Gróf Barkóczy Ferenc egyházi rendeletei előírták, hogy a kántoroknak, orgonistáknak, sekrestyéseknek és különösen az iskolamestereknek a kerületi alesperes előtt alkalmassági vizsgát kell tenni. A tanító alkalmazása és elmozdításának a joga a plébános kezében volt.

„A tanító átlagos jövedelme mindent számba véve is nagyon szerény volt akadtak természetesen jól jövedelmező állomások is, de a nagy többség alig

³ Szántó Imre: A katolikus népoktatás helyzete Heves megyében a visitatio canonicák tükrében (1750–1850). In: Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve III. Eger, 1957. 161. (a továbbiakban: Szántó, 1957.)

⁴ Szántó, 1957. 161.

⁵ Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. kötet. Bp. 1899. 240–241.

biztosította a létfenntartási minimumot. A tanítók jövedelme nem volt egységesen szabályozva, és a legtarkább forrásokból tevődött össze: a tanító-földekből, párbérből, stólából, többnyire természetbeni deputátumból, a tanításért szedett díjból. ... Mivel azonban mindez a legtöbb helyen kevésnek bizonyult a megélhetés biztosítására, a tanító rászorult a jegyzői vagy sekrestyési, harangozói tevékenységből eredő mellékjövedelemre is. Általában a filiális tanítók jövedelme még nyomorúságosabb volt, mint az anyaegyházbelieké.”⁶

1767-ben elrendeltek egy nagy iskolalátogatást, ekkor Eszterházy Károly volt a püspök Egerben. Ezekből a jelentésekből sok értékes adatot ismerünk meg, de ezek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek a legfontosabbról hallgatnak, hogy milyen módszerekkel tanítottak. Talán nem alaptalan a feltételezés, hogy szinte minden módszer nélkül folyt a tanítás, és hogy mit tanítottak az elsősorban a tanító képzettségétől függött.

A katolikus iskolák legfontosabb tantárgya a hittan volt, s ebből eredendően a katekizmus és az imádságok megtanítása szerepelt az első helyen.

Általában P. Canisy Péter katekizmusát tanították, de a németajkúaknál pl. Aldebrön a német katekizmusból, a szlovák anyanyelvűeknél pl. Terpesen, Szajlán a szlovák Bellarminből tanítottak. 1766-tól Nagy Ferenc törökszentmiklósi plébános katekizmusát vezették be mindenhol, egységesen az egyházmegye területén.

A vallástanon kívül írást és olvasás tanítottak még. Mivel az iskolalátogatás nem volt kötelező, elég gyér volt az iskolába járók száma, különösen ősszel és tavasszal a nagy mezőgazdasági munkák idején. 1770–75 között nagy felmérést készítettek szinte valamennyi vármegyében, így Heves vármegyében is, amelyből kiderül, hol folyt tanítás, milyen tárgyakat tanítottak, és a tanítóknak mit kellett még ellátni a megélhetésük végett, a tanítás mellett. Viszont tanítóképzésről még nem beszélhetünk.

1777-ben fog megjelenni az I. Ratio Educationis, amely szabályozza az oktatást, és elrendeli a tanítóképzést is.

„Bekerült a Ratioba az 1776-i rendelkezés a tankerületektől, valamint egy új iskolatípus is: a Pozsonyban 1775-től működő normaiskola-együttes intézményét mindegyik tankerület székhelyén meg kell szervezni. Az új intézmény keretei között minta-népiskola, tanítóképző tagozat, valamint ének- és rajziskola volt. Ezek vezetői többnyire katolikus egyházi férfiak voltak. A legjelentősebb norma-iskolaegyüttesek: Pozsonyban 1775-től, Budán, Kassán, Nagyváradon 1777-től, Győrben, Pécsen, Besztercebányán 1778-tól működött.

A norma-iskolaegyüttes tanítóképző tagozata volt az első hazai népiskolai pedagógusképző intézmény. Itt rövidebb-hosszabb tanfolyamokon képezték a már valamelyik népiskolában tevékenykedő tanítókat az ekkor bevezetett új népiskolai oktatási módszerre: a norma-módszerre. Ennek lényege a már írni-olvasni tudó tanulókkal való ismeretelsajátító iskolai foglalkozások lebonyolítására vonatkozott. Korábban a tanítók a hagyományok alapján – ki-ki, ahogyan tudott – foglalkozott a tananyaggal, illetve az egyes tanulókkal a norma-módszer nyomán jött létre az azóta is élő s ma is eredménnyel alkalmazott oktatási mód-

⁶ Szántó, 1957. 163.

szer: a tudatosan-tervszerűen megfogalmazott tanítói kérdések és válaszok egymásba ötvözéséből, az olvasókönyv olvasmányainak ily módon való, beszélgetés keretében történő feldolgozásából kialakított közös osztályfoglalkozás.”⁷

Ezzel a módszerrel jelent meg egy új tankönyvműfaj Európában, az olvasókönyv. A 18. században ezeknek a témája egyszerű, érthető nyelvezetű, és világi témájuk volt. Elsődlegesen erkölcs és jellemnevelők voltak, de hasznos ismereteket tartalmaztak történelemből, földrajzból, természetismeretből, fizikából is.

1777-től a helytartótanács elrendelte, hogy a népiskolai tanítókat közköltségen a legközelebbi normaiskola tanítóképző tagozatára küldjék. Későbbiekben utasították a falvak és mezővárosok népiskoláinak tanítóit is, „hogy a közelükben levő nagyobb népiskolákban már alkalmazott oktatási norma-módszert tanulmányozzák és sajátítsák el, majd maguk is alkalmazzák.”⁸

A 19. század elején új tanügyi szabályzat lépett életbe, 1806-ban bevezették a II. Ratiót. Ez az új szabályzat kijavította az 1777-esnek a hibáit, így csökkent a tananyag zsúfoltsága, figyelembe vette a tanulók életkori sajátosságait, szellemi fejlettségét, tananyagszerkezete átgondolt és világos volt, ez mellett módszertani útmutatást is adott a tanárok számára. Ez egészen 1850-ig volt érvényben.

Azonban bármennyire próbáltak is változtatni, különösen a falusi iskolákban a helyzet nem igen változott, sem az épületet, sem a tanítókat illetően. Maszkovics Mihály 1833-ban egyik jelentésében a következőket írja a Heves vármegyei állapotokról: „az úgynevezett falusi iskolák állapota általjában nézve nálunk igen szomorú, nem mintha azoknak száma a népességhez képest aránytalanul csekély volna, hanem mivel falusi iskolamestereink csak igen gyakran vagy maguk is tudatlanok, vagy pedig a szükséges tanítás módjában igen járatlanok lévén... De vajon lehet-e illő oktatást várni oly tanítóktól, kiknek egy részt mit sem tud egyebet, mint olvasni, valahogy írni, számolni.”

Sajnos a tapasztalat azt mutatta, hogy a normaiskolákból sem kerültek ki megfelelő képzettségű tanítók. A 19. század első felében az iskolamesterek és segédtanítók „oly falusi gyermekekből, kik vagy azért, hogy otthon nem igen szükségesek, vagy hogy szülőjük vagyonosabb, esztendőnél talán tovább mint mások, tölthetik idejüket az iskolában, s így az olvasásban, írásban a többenél ügyesebbek lesznek úgy, hogy majd a fölügyázást, vagy a leckézést is tanító réá bízza: ha pedig az ilyeneknek az éneklésre kedvök és szavok is van, hogy a mestert a chóruson segíthetik, vagy tehetségesek, hogy a hegedűn vagy sípokon egy-néhány nótákat megtanulhatnak, vagy már a claviert pöngetik is, már a tanító házához szorosabban kapcsolódnak már a tanuló gyerekből pralceptor válik, de hogy születése helyén sokáig, mint gyerek ne tekintessen, egy év múlva már mint formális pralceptor és segéd, más tanítóhoz szegődik, de akinél szinte úgy, mint az előbbinél a leckézésen s egy két darab új nótákon kívül, alig tanul többet, csak hogy a felserdülő idejéhez képest magát a merészebb társalkodásban erkölcsé rovására s kárára törekedik megkülönböztetni. Ily foglalatosságokban eltöltvén egy vagy több helyen még két vagy három esztendőt, már arra veti

⁷ *Mészáros István*: A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Bp., 2000. 167. (a továbbiakban: *Mészáros*, 2000.)

⁸ *Mészáros*, 2000. 168.

minden gondját, miképpen szerezhessen magának mesteri hivatalt: e végre vagy atyafiai, vagy kérlelt baráti által kedvezőket keres magának valamely helységben: vagy egy öreg tanítónak lányát veszi célba: vagy valamely özvegy mesternét, kivel a szolgálatot is moringul s örökségül kapja s így meg van a tanító a kész mester.”⁹

A Heves vármegyei tanítók között a 19. sz. első felében azonban már nemcsak jobbágysorból, városi polgárok közül találunk tanítókat, hanem elszegényedett kismemesi ifjak közül is, pl. a detki Balogh Antal vagy a parádi Pozsgay Ignác, igaz, ők nagyon kevesen voltak.

Azonban bármennyire is igyekszik az udvar, megfelelő képzettségű népiskolai tanítók nincsenek. Zsoldos Ignác nevelésünk hiányait vizsgálva egyik írásban a következőket fogalmazza meg: „tanítókat készítő oskoláink nincsenek, mert amellyek léteznek, ezen nevet részint vagy éppen nem is érdemlik.”

„A rettentő elmaradottság, amit az egri érsekek (Fischer és Pyrker) egyházmegyei látogatásaik alkalmával tapasztaltak, készítették arra Pyrkert, hogy intézetet alapítson az iskolamesterek kiművelésére. 1828-ban kiadott körlevelében írja... Nekünk már nem annyira az iskolák szaporításáról, mint azokba ügyes tanítók oktatásáról kell gondoskodnunk.”¹⁰

Pyrker nem tétlenkedett, mivel a tanítóképzést szívügyének tekintette, létrehozta az első magyar nyelvű tanítóképzőt. Az alapítás okait és körülményeit az 1828. évi Szent György napján kiadott körleveléből ismerjük meg.

„Hogy egyebet ne említsek, ki nem látja egy pár Érseki Elődjeim buzgóságának világos nyomait, kik a Katolikus hitnek, más hitűek között fenntartására és terjedése tekintetéből számos iskolákat és azokba Tanítókat állítottak? Kiknek vigyázásuk s oktatásuk által az előbb olly gyakran hittül szakadásuk száma szembetűnőleg kevésbre vételvén.

Azonban szomorú tapasztalás szerint, valamint Fenséges Urunk gondoskodása, úgyszintén a mienk is a Falusi Mesterek tudatlansága miatt marad sikertelen.

Magam valék ebben tanú, midőn 1819-ben Szepesi Megyében Egyházi Vizsgálatot tartván, több falusi iskolákban olly Tanítókra találtam, kiknek inkább tanulni, mint tanítani kellene! Nevelé szívem fájdalmát némely Tanítóknak, kik mint énekesek az Isteni szolgálat végzésében részt venni szoktak, az éneklésben és orgonálásban fület, szívet sértő járatlanságok, kik ugyanazon ének s orgonával fojtják el a szívek buzgóságát, mellyel különben az ájtatosságot leghathatósabbban emelni lehetne.

Ilyen hijányokat hivatalom szerint pótolni kívánván, Szepesben, kormányom első évében a helybéli Káptalan és egyéb Papi Rend segédletével Ő Császári és Királyi Fenségének nem kevés öröme Praeparandia Intézetet alkottam, melynek szerencsés kivitele ezen tágas, más hitűknél tölti Egri Megyében is hasonló Intézetet állítani magamba eltökéltem, melybe felvétendő Ifiak a helybéli Főkáptalan pártfogása alatt, Egyházi Tanító által szükséges tanulmányokban, nevezetesen a jó erkölcsökben, tanításmódban, ének s Orgona hangoztatásban s

⁹ Baranyából. G-es: Rövid észrevételek a falusi nevelésről. Tudományos Gyűjtemény 1832. II. p. 96–97.

¹⁰ Szántó, 1957. 177.

az Énekeseket illető egyházi szertartásokban az Intézet költségén kitaníttatván, a keresztény híveknek jó példával szolgáljanak, a kisdedeket a keresztény Hitben, kezdő Tanulmányokban oktassák, az Isteni szolgálatot illő ének és Orgona hanggal segítik, s abban foglalatoskodó Lelki-gondviselőknek illőképp szolgáljanak.

Melly Intézetet úgy kívánom az egész Megyére kiterjeszteni, hogy abban Tanítónak s Énekesnek másképp senki fel ne vétessék, ha csak az Intézetben pályát végezvén, vagy máshol agát tökéletesítvén a kirendelt tanulmányokban szerzett ügyességét próbatétel által be nem bizonyítja; sőt azon valóságos Tanítók is kötelesek legyenek az Intézetben magokat bővebben tökéletesíteni, kik a kerületi Vice Esperesek által, akár a Tanítás, akár a Hangászat mesterségben nem elég járatosnak találtnak.”¹¹

Pyrker körleveléből világosan kitűnik, hogy az alapítás oka a tanítók kétségbeesítő tudatlansága, amelyre egyetlen megoldás a Tanítóképző felállítása. Természetesen az Intézet megalapításához pénzre volt szükség, hiszen az egyes diákok ellátását, szállását, a tanárok fizetését, valamint a Tanítóképző egyéb dologi kiadásait is fizetni kellett. Ő maga 5000 váltóforintot tett le, de felszólította a Főkáptalant, a belső és külső papságot is az adományozásra. S valóban hatásos volt a felhívás, mert sorra folytak be az összegek és a felajánlások.

Az intézet ünnepélyes megnyitására 1828. november 11-én került sor. Az intézet igazgatását Rajner Károly választott vovradai püspökre, érseki helyettesre bízta. A tanárok Maskovics Mihály nagykállói káplán és Wilf György egri főszékesegyházi „hangászigazgató” lettek; de az utóbbi mellé Rudassy László városi énekest, kántort is hozzárendeltek.

A Tanítóképzőben a novemberi megnyitáskor 7 hallgató volt, 4 bentlakó és 3 bejáró, akik valamennyien teljes gimnáziumot végeztek.

Az Intézetben folyó munkáról, annak első tanítója Maskovits Mihály kis írásából szerzünk tudomást. Bemutatja: Az intézet rendtartását és célját; Az intézet növendékeit; Erkölcsi nevelést; Tanulmányi tárgyakat; Tanítókat itt külön megemlíti, hogy különös gondot fordítanak az ének- és orgonatanításra. A tanulmányi idő 2 év volt, s ezalatt az elemi népiskolai tananyagot rendszeresen taníttatta. A pedagógiai tárgyakkal párhuzamosan nem feledkezett meg a gyakorlati kiképzésről sem. „Az új intézetet Foglár kanonok házában helyezték el, ott, ahol most az angolkisasszonyok palotája áll. A tanfolyam két évig tartott, s rendes tárgyai: a hit és erkölcsstan, a szertartástan, a neveléstan és módszertan, a magyar helyes- és ékes-írás, a számtan, a falusi jegyzők teendői, továbbá az orgona, a gregoriánus, az egyházi nép-ének, rajz, s később a kertészet voltak. A tanítóképző az internátussal volt kapcsolatos és gyakorló-iskolájául a norma szolgált. A szóban lévő intézet elhelyezését és felszerelését, de még inkább tanárainak kvalitását és taneredményét tekintve az akkori viszonyokhoz képest igazi mintaintézet volt.”¹²

Lassan növekedett a diákok száma, a második évben (1829–30-ban) újabb 6 fővel gyarapodtak. Voltak, akik iskola tanítói és énekesi (kántori) bizonyítványt

¹¹ *Benkóczy Emil*: Pyrker első magyar tanítóképzője. Eger, 1928. 21–23. (a továbbiakban: *Benkóczy*, 1928.)

¹² *Borovszky*, 1902. 296.

is kaptak, de olyanok is, akik vagy egyiket, vagy másikat, az is előfordult, hogy mindkét pályáról eltanácsolták a tanulót. A folyamatos létszámemelkedés következtében a 4 évében működő intézetből már 56-an kerültek be, mint énekesek, kántorok és tanítók, és töltötték be az állásokat a községekben, falvakban.

Annak ellenére, hogy a létszám gyarapodott, kemény felvételin kellett a jelentkezőknek megfelelni.

„A felvételért folyamodóktól gimnáziumi előképzettséget kívántak. A folyamodást Concursus követte, amikor a tanári kar a kanonok igazgatónak az élén először majd „beszédvizsgálat” következett, amely után felvételi vizsgálat volt a közismereti tárgyakból. Azokat, akik minden tekintetben megütötték a mértéket, az érsek és főkáptalan vette föl az intézet kötelékébe. Azok, akik zenei jártasságot tudtak kimutatni, vagy esetleg az egyházmegye területéről származtak, előnyben részesültek.”¹³

A felvetteket a Foglár Intézetben lakó tanító segítette és figyelte, hogy vajon magatartásuk és tanulmányaik alapján alkalmasak-e a tanítói pályára, s minden hónapban beszámolt róla az intézet igazgatójának, aki intézkedett, ha úgy ítélte meg, hogy az előmenetele és viselkedése alapján alkalmatlan valaki a tanítói pályára. A Tanítóképzőben megfelelő házirend is volt, amelyet Pyrker az általa alapított szepesi képzőtől kért el, s a helyi viszonyoknak megfelelően átalakította.

Az egri érseki tanítóképző a 19. század első felében igazi mintaintézet volt, akár elhelyezését, felszerelését vagy tanérainak kvalitását tekintjük. Még nagyobb virágzásnak indult a képző, mikor első igazgatója, Rajner Károly minden vagyonát végrendeletileg a tanítóképzőre hagyta.

Pyrker érsek másik nagy terve volt, hogy Egerben leánynevelő intézetet alapítson. Ennek a tervnek a véghezvitelében halála megakadályozta, de utóda Bartakovics Béla érseksége alatt létrejött az Angolkisasszonyok leánynevelő intézetet. Bartakovicsnak egy másik tanüggyel kapcsolatos intézkedése volt, hogy az elöregedett falusi tanítók, valamint ezek özvegyei és árvái részére nyugdíjintézetet alapított.

A képesített tanítók száma azonban Heves megyék területén még így is nagyon kevés volt. A kormány ilyen mesterképző intézeteket nyitott Budán, Pozsonyban, Nagyváradon, Kassán, Győrött, Körmöcön, Zomborban. A katolikus főpapok pedig Szepesben, Pécssett, Veszprémben és Esztergomban.

A 19. század következő nagy mérföldköve az oktatásban az 1848/49-es forradalom és szabadságharc időszaka volt. 1848. július 20–24-én Pesten tartották az első magyar egyetemes tanügyi kongresszust, ahol számos haladó, elismerést érdemlő javaslatot szerkesztettek, amelyek messze előre mutattak. 1848-ban báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a népoktatási törvények első tervezetét modern és nemzeti szellemben dolgozta ki.

A szabadságharc bukása után azonban az abszolút uralom a germanizáció szolgálatában álló „Organisations Entwurfot” erőszakolta rá az iskolákra. Azonban az Entwurf kísérletei mindenfelé hajótörést szenvedtek az iskolák vezetőinek, a papságnak és a tanítóságnak a törhetetlen hazafiságán.

¹³ Benkóczy, 1928. 35.

Heves megyében szinte valamennyi népiskola magyar nyelvű és magyar nemzeti irányú maradt a sötét időkben is.

A provizórium a Thun-rendszert végre nyíltan is megszüntette, anélkül azonban, hogy valami új rendszerrel pótolta volna. Mindössze annyi volt a változás, hogy a közoktatásügy ismét a helytartótanács kezébe került. Az oktatásban újabb nagy minőségi változást a kiegyezést követően az 1868. évi 38. tc., az Eötvös-féle közoktatási törvény jelentette, amely kitért elemi népoktatástól kezdve valamennyi iskolatípusokra, így a tanítóképzőkre is.

Eötvös a népoktatási törvény keresztülvitelében nagy jelentőséget tulajdonított a néptanítóknak. A Néptanítók Lapja első számában is hangoztatja, hogy a törvény egy szebb jövőnek az alapjait rakhatja le, és „minden e célra irányozott törekvéseinknek eredménye azon buzgalomtól függ, mellyel e hon néptanítói törekvéseikben részt vesznek.”

Írásaiban, beszédeiben gyakorta hangoztatta, hogy a tanító megfelelő szakmai felkészültsége és hivatástudat nélkül nem vihető ellőbbre a népoktatás ügye. A törvény 133. paragrafusa is kimondta, hogy „a tanítói hivatalra ezentul csak oly egyének képesítettek, akik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték és a kötelező vizsgák letétele után tanítói oklevelet szereztek. Amennyiben az előírt tanfolyamot nem látogatta valaki, az elméleti és gyakorlati tárgyakkól tanítóképzői vizsgán kellett felkészültségéről tanúbizonytságot tennie. A tanítóképzőkben a szorgalmi időt a törvény 3 évben állapította meg. A fiútanítóképzőkbe a 15., a leánytanító képzőkben a 14. életévüket betöltött fiatalokat lehetett felvenni.”

A fiúknak az anyanyelvből, számtanból, földrajzból és történelemből a felvételtkor olyan fokú ismeretekkel kellett rendelkezni, amennyit a gimnázium, a reáliskola vagy a polgári iskola 4 alsó osztálya számára kijelölt anyag magába foglalt. Ha a fiúnövendékek nyilvános iskolai bizonyítvánnyal nem tudták igazolni előképzettségüket, úgy ezekből a tárgyakkól felvételi vizsgát kellett tenniük.

A tanítóképzőbe jelentkezett leánytanulók, a felső népiskola tantárgyaiból voltak kötelesek beszámolni a felvételi vizsgákon. Felsőbb népiskolák állítását olyan helységek számára írták elő, amelyek legalább 5000 fő lakost számláltak. Eötvös miniszter az állami tanítóképzőkben folyó munka időtartamának meghosszabbításával az eredményesebb képzést akarta segíteni. A színvonal emelésének érdekében az intézetek tartalmi életébenek javításával akart eredményt elérni.

A törvény felsorolta a kötelező tantárgyakat, melyeket az állami képzőkben tanítani kellett.

A felekezeti tanítóképzőkben a népoktatási törvény nem határozta meg a képzési idő minimumát, de a tanítandó tantárgyak sem voltak azonosak az állami képzőkben előírtakkal.

Egyes egyházi fennhatóság alatt álló tanítóképzők önként felemelték a képzési időt 3 évre, és a tanítandó tantárgyak megválasztásában is – bizonyos fokig – alkalmazkodtak az állami tantervekhez.

A törvény életbe lépése után a felekezeti képzők közül az egri érseki tanítóképző elsők között tért rá a 3 évfolyamú képzési rendre.

Heves megye területén 2 tanítóképző működött, mind a kettő Egerben, az egyik tanítóképző az angolkisasszonyok vezetése alatt, és a másik tanítóképző az egri érseki férfi tanítóképző.

Új színvonal volt a tanítóképzésben, hogy az elemi iskolában életbe lépett új tantervet a tanítójelölteknek már a képzőben meg kellett ismerni, foglalkozniuk kellett vele.

Ez a rendtartás volt érvényes az Egerben működő két római katolikus felekezeti jellegű képzőre is. A tanítónőképző továbbra is az angolkisasszonyok vezetése alatt működött. Ez az intézet oly szervezettel bírt, hogy növendékeit az I. osztálytól kezdve IV.-ig felvitte, de mindig csak egy tanfolyam működött, s a felvétel csak minden 5. évben történt meg.

Mindkét képző anyanyelve magyar volt. A képzők elhelyezése kifogástalan volt pedagógiai és egészségügyi szempontból is.

A férfiképző a Líceum tulajdonában lévő fizikai, vegytani, természettudományi szertárakat használta. Volt külön tornaterme és 2 kataszteri hold kiterjedésű gyakorló telepe a gazdasági szakoktatás számára.

A férfi képzőben 1908-ban már 2 ún. slöjfműhelyt is berendeztek 20–20 tanuló részére. Az egyikben agyag és kartonmunkákat, a másikban pedig famunkákat végeztek.

Külön gyakorló iskolája egyik intézetnek sem volt, azt a hiányt pótolták a velük egy épületben lévő elemi iskolák, „melyekhez 5, illetve 4 osztályában, vagy ezeknek a szükséghez képest összeállított osztály csoportjaiban bőséges alkalom van a tanítójelöltek gyakorlati képzésére”.¹⁴

Mindkét intézetben „úgy az egészségügyi felügyeletről, ünnepélyek előkelő színvonaláról, tanulók önképzéséről, hazafias neveléséről csak dicsérőleg lehet megemlékezni”.¹⁵

¹⁴ Alispáni jelentés Heves megye 1906. évi állapotáról. Eger, 1907.

¹⁵ Alispáni jelentés Heves megye 1902. évi állapotáról. Eger, 1901.